

Marie Heerema

1923 – 2009

Herinneringen aan een Amsterdams leven

Het levensverhaal van Marie

Twee van de grootste rampen die Amsterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog treffen zijn de deportatie van de Joodse Amsterdammers en de hongerwinter van 1944-1945. In de hongerwinter stierven 2300 burgers door gebrek aan voedsel, brandstof en medicijnen. Tegelijk bereikte de Duitse terreur in die periode zijn hoogtepunt. Het leven van Marie Heerema, die 17 jaar is als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt, is vervlochten met deze twee gebeurtenissen. Marie is niet alleen getuige van deze twee rampen, de rest van haar leven is hierdoor bepaald.

Marie Heerema is een gewoon meisje, uit een gewoon gezin in Amsterdam-Oost. Maar de loop van de geschiedenis maakt haar leven ongewoon. Ze is 17 jaar als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Een felle, sportieve, levenslustige meid met plannen voor een carrière in de sport. Vijf jaar later liggen de kaarten anders. In mei 1945 zit Marie gedesilluseerd en klem in een ongelukkig huwelijk, heeft ze haar hoop op een sportcarrière opgegeven en is ze depressief. Ze weegt nog 36 kilo en gaat een aantal keren naar rusthuis Hebron in Hilversum.

Op haar zevenenzestigste, na bijna 47 jaar getrouwd te zijn geweest, besluit ze dat het tijd is om voor zichzelf te kiezen. Ze stapt uit haar huwelijk met Ben Willems, begint te schrijven en eindeloos te vertellen. Haar zussen en dochters reageren verbaasd. Het is voor het eerst dat zij verhalen horen over hulp aan onderduikers, koerierswerk, hongertochten en geweld. Niet iedereen zit te wachten op haar herinneringen. Marie wordt op zijn zachtst gezegd met een korreltje zout genomen, soms lacherig weggewuifd, er is irritatie en in één geval wordt het contact verbroken. Maar Marie spreekt en schrijft door. Haar oudste dochter Ans Willems en haar kleindochter Mariska Lokker blijven luisteren.

Van hen kreeg ik het levensverhaal van Marie zoals ze dat op latere leeftijd opschreef, met twee vragen. Ans en Mariska willen weten wat er nu echt waar is van de verhalen van Marie. Maar bovenal willen zij hun moeder en oma recht doen. Marie's verhaal verdient aandacht, Marie moet alsnog gehoord worden.

1: Jaren twintig

1.1. De zeeman

Mijn opoe was een klein tandeloos vrouwtje, met haar haren strak in een knotje. In het snoepwinkeltje verkocht ze duimdrop, ulevellen en stroopsoldaatjes. De ulevellen waren verpakt in een stukje papier met een rijmpje erop. In het vuurhuis kochten de klanten gloeiende kooltjes. Die namen ze dan in een blikken bus mee naar huis om in een stoof te doen. Ze woonden vlakbij het Haarlemmerplein, waar de paardenstallen waren. Het rook daar altijd heerlijk naar felgestookte vuren. Ik vond het indrukwekkend om te zien hoe het gloeiende hoefijzer sissend werd ingeslagen op het been van het paard. Doet dit geen pijn? vroeg ik dan. Bij de paardenstallen waren ook de stallen voor de rouwkoetsjes. Van die nare zwarte wagens, met een zwart kleed voor om de kist.

Marie's moeder, Wilhelmina Hendrika Badêe, is een Amsterdamse afkomstig uit de Kleine Houtstraat, vlakbij het Haarlemmerplein. Haar ouders, de opa en oma van Marie, drijven daar een vuurhuis annex snoepwinkeltje.

De familie Heerema bestaat van oorsprong uit Friese herenboeren uit de omgeving van Bolsward, waar de Heeremastate nog steeds te vinden is. Het huis, dat al in 1830 in het kadaster wordt genoemd, is tegenwoordig in gebruik als bed&breakfast. Tjalling Heerema, Marie's vader, trekt zoals vele anderen begin twintigste eeuw naar Amsterdam op zoek naar werk. Tot 1918 blijft hij kok in het leger, daarna vindt hij werk als chauffeur op een tankwagen en draait onregelmatige diensten.

In de Kleine Houtstraat was het armoedig wonen. Er stonden allemaal oude huizen. De wc was een houten ton die in de keuken stond. Mijn moeder wilde ook iets beters. Zij was een mooie vrouw en werd verliefd op een zeeman. Ze kregen iets met elkaar, waarna ze werd weggestopt in een Huis. Toen ze daaruit kwam, moest ze werken.

Marie's moeder wordt niet voor niets 'weggestopt in een Huis'. In 1917 bevalt ze van een meisje, terwijl de zeeman nergens meer te bekennen is. Marie's moeder is niet alleen mooi, maar ook veerkrachtig en zorgzaam, en als Tjalling Heerema haar ontmoet raakt hij stapelgek op haar. Hij geeft zijn achternaam aan het dochttertje van zijn vrouw, en geeft bovendien zijn eigen hervormde geloof op. Voor Marie's moeder wordt hij katholiek, en in 1919 trouwen ze. De Friese tak van de familie is niet bepaald blij met Tjallings keuze, en willen weinig meer met hem en zijn gezin te maken hebben.

Over de zeeman wordt in de familie niet meer gesproken. Marie's moeder heeft haar mond altijd stijf dicht gehouden. Haar oudste zus is er nooit achter gekomen wie haar echte vader was, iets wat haar altijd dwars heeft gezeten. De rest van het gezin heeft er geen problemen mee: Marie en haar zussen beschouwen hun oudste zus niet als halfzus, voor hen is Annie gewoon hun oudste zus. Marie, die op 7 september 1923 wordt geboren is de derde dochter, waarna er nog twee volgen. Door hun vader worden ze de vijf gratiën genoemd.

1.2. De Riouwstraat

Volgens mijn moeder spookte het in het huis waar we eerst woonden. Ze vertelde over voorwerpen die verdwenen en lopers die zomaar opgerold lagen. Omdat mijn vader chauffeur was op een grote olietankwagen, een Sinco, en wisseldiensten draaide, was mijn moeder veel alleen met drie kinderen. Dat durfde ze niet meer, waarop ze naar een andere woning gingen uitkijken. Ik was 2 toen we naar

de Riouwstraat in Amsterdam-Oost gingen. Voor die tijd een moderne woning, in een buurt die pas gebouwd was. Twee slaapkamers, toilet in de gang, een keuken en een tuin. Acht burens op een trap. Na mij kwamen nog twee kinderen, dus met zijn zevenen was het een ruime woning. Mijn zussen en ik sliepen in de kleine slaapkamer, drie in een tweepersoonsbed en de andere twee in een eenpersoonsbed. Mijn ouders hadden uiteraard de grote slaapkamer. Toen mijn vader naar Amsterdam kwam voor werk was er nauwelijks een woning te krijgen. Het was armoe, dus mijn ouders waren blij met dit mooie huis.

Ook al is Nederland neutraal, toch heeft de oorlog stevige invloed op het dagelijks leven. Zo kloppen in oktober 1914 een miljoen vluchtende Belgen aan bij het ruim zes miljoen inwoners tellende Nederland. In Amsterdam wordt het landelijke Nederlands Comité tot steun van Belgische en andere vluchtelingen opgericht, in de volksmond het Amsterdams Comité. Ook krijgt de stad te maken met voedseltekorten en daaruit voortkomende voedselrellen zoals het aardappeloproer in 1917. Industrie en handel vallen tijdens de Eerste Wereldoorlog volledig stil, veel levensmiddelen zijn op de bon of niet te verkrijgen. Als in 1918 de balans wordt opgemaakt is Amsterdam een stad in verval. De woonomstandigheden in de stad zijn, zeker in sloppenwijken als de Jordaan met zijn vele nauwe steegjes, ronduit armoedig. Gezinnen wonen in vochtige, te kleine kelderwoningen, de nauwe doorgangen zijn bevolkt met scharrige kinderen en dieren en rondslingerend vuilnisafval. Na de Eerste Wereldoorlog komt de handel weer op gang en kan de industrie weer groeien. Floor Wibaut, de eerste socialistische wethouder van Amsterdam, pakt samen met Arie Keppler de woningnood voortvarend aan.

Keppler is directeur van de Gemeentelijke Woningdienst Amsterdam en net als Wibaut socialist in hart en nieren. Hij gelooft in verheffing van de onderklasse en dat 'asocialen' zijn te verbeteren door heropvoeding. Keppler is dan ook de drijvende kracht achter Asterdorp, het nooddorp voor 'ontoelaatbare gezinnen' en de Noord-Amsterdamse evenknie van Zeeburgerdorp, dat helemaal achterin de Indische buurt ligt waar Marie woont. Wibaut pakt de ergste sloppenwijken aan. Oude buurten worden gesaneerd, woningen worden onteigend en onbewoonbaar verklaard.

De Indische buurt waar Marie opgroeit is de vroegere Over-Amstelpolder, die door de gemeente Amsterdam in 1896 is geannexeerd. Direct na de Eerste Wereldoorlog wordt de bouw aan de Indische buurt weer opgepakt. Tussen 1923 en 1934 zijn het vooral particuliere projectontwikkelaars die in rap tempo de buurt uitbouwen. Tijdens de derde bouwfase komen in 1924 de eerste woningen in de Riouwstraat, een zijstraatje van de Insulindeweg, gereed. Het zijn moderne woningen, met een toilet op de gang, een keuken en een tuin. De familie Heerema betreft zo'n gloednieuwe woning. De Indische Buurt wordt nu snel voltooid en is begin 1930 gereed. Het stratenplan zal bijna vijftig jaar lang hetzelfde blijven.

Thuis was het altijd gezellig. 's Avonds zaten wij met zijn allen in de keuken bij de kachel te zingen. Moeder breide, een andere zuster haakte en ik kreeg de mand om kousen en sokken te stoppen. Verder hoefde ik niets te doen, alleen de afwas met mijn zussen, dus ik had geen idee van wat werken was. Mijn vader maakte ons iedere ochtend wakker waarna we in de koude keuken gingen ontbijten. Een boterham met suiker, en thee met melk. Als mijn vader naar zijn werk ging deed mijn moeder het huishouden. Ze heeft vaste dagen voor alles: maandag wasdag, dinsdag strijkdag, donderdag alle lopers uitrollen en vrijdag mattenkloppen. Vooral aan de wasdag heb ik een bloedhekel. Mijn moeder

is er enorm druk mee. Op zondagavond gaat de was al in de week in de tobbe. Dan gaat er soda en groene zeep bij, waarna alles door de wringer moet. Het hele huis ruikt naar chloor en natte lappen.

Iedere vrijdag droeg mijn vader zijn verdiende geld af aan mijn moeder. Vaak zagen we dronkenlappen op straat wankelen. De buren riepen dan: "Hou je roer recht!" Mijn vader lustte ook wel een borreltje, maar alleen als hij thuis was. Een enkele keer ging hij naar Café het Vosje. Soms moest ik hem daar halen, dan kreeg ik een cent mee voor een handvol pinda's. Gelukkig ging mijn vader altijd mee als ik hem kwam halen, want dat doen lang niet alle mannen.

1.3 Leven op straat

In de straat waar ik opgroeide woonden veel gezinnen met kinderen. Wij deden diefje met verlos, we knikkerden, gingen touwtjespringen en tolleren. Vooral dat tolleren was een feest. De priktol versierden we met een koperen punaise. Dan maakten we een grote kring en zongen: "Koper, slager, vuur en vlam wie het langste tolleren kan." Als jouw priktol overbleef, en de anderen lagen dan plat, was je de winnaar.

Marie legt heel wat kilometers af in haar jeugd. Opa en opoe Badêe, de ouders van haar moeder, wonen in die tijd nog steeds in de Kleine Houtstraat. Iedere zaterdag gaat Marie op pad om de was te halen. Ze loopt van Amsterdam-Oost helemaal naar het andere eind van de stad richting Kleine Houtstraat met de schone was, om met de vuile was weer terug te komen. Voor de terugreis krijgt ze van haar ouders een cent mee voor de tram, maar omdat Marie wil sparen voor een rolschaatswieletje gaat ze terug ook altijd lopend. Via de Haarlemmerdijk, langs banketbakker Van Mierlo. Daar stopt ze altijd even, om met haar neus tegen de etalageruit naar de taartjes te kijken.

Marie heeft prettige herinneringen aan haar jeugd. De relatie met haar moeder is wat minder, maar op haar vader Tjalling, een warme, betrokken en vrolijke man is Marie erg dol. Aan het eind van iedere werkdag staat ze trouw op de uitkijk. Als Tjalling dan aan komt rijden met zijn grote tankwagen, mag ze het laatste stukje op de Sinco meerijden. Een hele belevenis in een tijd waarin er nog nauwelijks auto's op straat te bekennen waren. Marie is een fel meisje, met een eigenzinnig karakter. Van school moet ze niet veel hebben. Liever wil ze als het even kan op straat spelen, en dan bij voorkeur voetballen met de jongens uit de buurt. Al op jonge leeftijd steekt ze haar mening niet onder stoelen of banken. Haar grootste liefde is sport.

Als kind speelde ik heerlijk op straat. Altijd met de jongens, met poppen heb ik nooit gespeeld. Voetballen was mijn lust en mijn leven. Ik was klein maar snel. Een bal koppen deed ik beter dan de jongens, zo'n veertig keer achter elkaar. De jongens, die mij Karelkje noemden, zagen mij als hun gelijke. Zowel met koppen als voetballen konden ze niet van mij winnen. Alle moeders hingen altijd uit de ramen om naar ons te kijken als we bezig waren. Menige bal trapte ik het dak op. Rond zes uur ging iedereen naar huis om te eten en was de straat weer leeg.

De feestdagen vormen een hoogtepunt in het gezin. Sinterklaas, Kerst, Oud & Nieuw en Pasen, de Heerema's vieren het allemaal. Dan is er geld voor lekker eten, traktaties en kleine cadeautjes.

Al vroom het 14 graden of lag er een dik pak sneeuw, met Kerst gingen we altijd met het hele gezin naar de nachtmis. Als we thuiskwamen dekten we de tafel. Chocolademelk, kerstbrood, stalletje met kaarsjes. Met oud en nieuw had mijn moeder al de hele dag in de keuken gestaan om oliebollen en salades klaar te maken. Als het twaalf uur was wensten we elkaar gelukkig nieuwjaar om vervolgens